

Гісторыя ў камні

Галіна ЛЕВІНА:

«Помнік — не канструктар і не чарчэж, яго трэба перажыць, выпакутаваць»

Напэўна, у кожнага з нас ёсць свае асаблівыя месцы — сімвалы памяці пра Вялікую Айчынную вайну. У «звяздоўцаў», напрыклад, гэта помнік рэдактару першага падпольнага нумара газеты Уладзіміру Амелянюку каля Чырвонага касцёла ў Мінску, востраў Зыслаў на Любаншчыне, дзе знаходзіўся партызанскі аэрадром і выдаваліся «Звязда», «Чырвоная змена», «Кліч Радзімы». У архітэктара Галіны Левінай — Хатынь, творчая спадчына яе бацькі, лаўрэата Ленінскай прэміі, прэміі Ленінскага камсамола і двойчы лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі, заслужанага архітэктара Леаніда Левіна, які разам з саўтэарамі Юрыем Градавым, Валяцінам Занковічам, скульптарам Сяргеем Селіханавым стварыў мемарыял памяці ўсіх спаленых вёсак Беларусі.

— Хатынь — той помнік, які з дзяцінства запыў у душу і прайшоў праз усё жыццё, — кажа Галіна Левіна. — Нават у дзень вяселля мы ўтраіх з мужам і бацькам паехалі на машыне менавіта туды — спыніліся, каб зрабіць на памяць здымкі ў лесе, а напрыканцы ўсклаі кветкі да мемарыяла. Гэта не штосьці пафаснае, паказнае, а глыбокая, асабістая для мяне гісторыя.

Сёння Галіна Левіна кіруе творчай майстэрняй архітэктара Леаніда Левіна і ўдзельнічае ў рабоце культурна-асветніцкай гістарычнай майстэрні яго імя, узначальвае грамадскае аб'яднанне «Рэспубліканскі фонд «Халакост» і стварае ўсё новыя мемарыялы па ўшанаванні памяці ахвяр нацызму. Трасцянец, Бабурыск, Глуск, Дзяржынск, Мінск — толькі частка немалого спісу адрасоў, дзе знаходзяцца яе работы. У юбілейны год Перамогі разважае з Галінай Леанідаўнай аб тым, чаму і праз 75 гадоў пасля завяршэння Вялікай Айчынай вайны так важна захоўваць нашу агульную гістарычную памяць, успамінаць кожнае злучэнне і кожнага загінулага паіменна.

— 15 год таму была адкрытая Алея праведнікаў у Бабурыску — здаецца, першая ў Беларусі?

— Першая ўсё-такі была алея на мемарыяле «Яма» ў Мінску, і яна ад самага пачатку планавалася бацькам як парк памяці ў знак пашаны праведнікаў свету. На жаль, тады была рэалізаваная толькі невялікая частка праекта. А ў Бабурыску, вы маеце рацыю, мемарыял стаў першым значным і сфармуляваным асобна месцам павагі людзям, якія выратавалі жўдзюў, рызыкуючы ўласным жыццём. Вельмі важна, на мой погляд, што Алея размешчана ў цэнтры горада і ёсць адпаведны ўказальнік. Бо ў нас існуе вялікая праблема з адсутнасцю інфармацыйных стэндаў пра той ці іншы мемарыял,

таму ўзнікае шмат пытанняў нават у маладога пакалення мясцовых жыхароў, а тым больш у турыстаў, якія альбо не могуць знайсці помнік, альбо, знаходзячы, не ведаюць, што ён сабой уяўляе, бо не атрымліваюць тлумачэнняў. І вось у Бабурыску гэта праблема якраз вырашана.

— Дзе яшчэ з'явіліся падобныя мемарыялы з 2005 года, а дзе іх пакуль няма, але варта было б стварыць?

— Люблю такія пытанні, — усміхаецца Галіна Левіна. — Рэч у тым, што мы як творчыя людзі не лічым свае работы: ты настолькі знаходзішся ўнутры працэсу захавання памяці, што някя не ўнікае думкі падлічваць помнікі, хоць насамрэч гэта правільна і важна ведаць, колькі іх сёння ў Беларусі... Безумоўна, помнікаў з'явілася многа. У 2014 годзе, пасля сыходу з жыцця Леаніда Левіна, былі рэалізаваны па яго задуме помнік «Ахвярам фашызму» на тэрыторыі Бабурыскай крэпасці, дзе змяшчаўся лагер для ваеннапалонных, — яго аўтары Леанід Левін, Аляксандр Шапо, Аляксандр Капылоў і я. Гэты помнік жыве і стаў часткай гісторыі горада.

Але некаторыя цікавыя праекты, на жаль, так і не былі рэалізаваныя — як, напрыклад, Ксаверава недалёка ад Мінска. Жанчына расказала, што тут у гады Вялікай Айчынай вайны ў доме яе дзядулі спалілі людзей... Там стаяў знак, потым пахаванне перанеслі на вясковыя могілкі, а знак заставаўся, але знаходзіўся ўжо ў дрэнным стане. І вось гэтая жанчына хацела за ўласныя грошы паставіць новы помнік. Мы са скульптарам Аляксандрам Шапо распрацавалі яго ідэю — простую, але вельмі эмацыянальную; помнік навад прайшоў манументальную мастацкую раду, але потым, на жаль, усё прыпынілася, кантакты згубіліся і я не знайшося каму працягнуць справу... Сэрца

Галіна Левіна на прэзентацыі кнігі аб Трасцяніцы.

настолькі ў добрым сэнсе перапоўнена гэтымі гісторыямі, якія адбываліся ў розных кутках Беларусі, што кожны раз, калі мы маем магчымасць дапамагчы людзям расказаць яшчэ адну канкрэтную гісторыю і стварыць яшчэ адзін аб'ект памяці, канешне, спрабуем дапамагчы.

Ведаецца, пра што яшчэ падумалася: мы прывыклі расказаць пра помнікі ў адным фармаце, але насамрэч якое месца ні возьмі — тая ж Бабурыская крэпасць, альбо сядзіба ў Чырвоным Беразе, альбо многія іншыя, — яны ўсе шматслоўныя. Яны ўтрымліваюць памяць розных часоў — XVIII стагоддзя, Сярэднявечча і ранейшых перыядаў, на якія накладваецца яшчэ і трагедыя Вялікай Айчынай вайны, і ўсё гэта настолькі шчыльна пераплецена...

— Год таму, калі вы расказвалі пра работу над мемарыяльным комплексам у Трасцяніцы, уразіла ўвага да дэталю: 800 метраў «Апошняга шляху» да месца расстрэлаў, лаўкі, па памеры адпаведнай плошчы, адведзенай гітлераўцамі на кожнага чалавека ў шалонах смерці... Не ўсе дэталі ўдалося ўвасобіць у 2018 годзе, калі адкрылася другая чарга комплексу. Якія рэчы хацелася б яшчэ дасказаць?

— Так, праект «Апошні Шлях» у Благуюшчыне быў рэалізаваны не ў поўным аб'ёме, задуманы творчай групай пад кіраўніцтвам архітэктара Леаніда Левіна (архітэктары Галіна Левіна, Аляксандр Капылоў, скульптары Максім Пятруль, Канстанцін Селіханав, Антон Шапо). На той момант не ўдалося зрабіць

не цудоўная, не іншыя эпітэты — менавіта непаўторная. Таму я ў сваёй творчасці ніколі не змагаю выкарыстаць фактуру абпаленага дрэва ў бетоне — бо гэта ўжо было выкарыстана — і трэба шукаць новыя творчыя прыёмы, дэталі, якія перададуць тваю задуму.

— Працуючы над мемарыяламі ахвярам Вялікай Айчынай вайны, вы так ці інакш прапускаеце праз сябе жажлівыя гісторыі і факты, ад якіх, шчыра кажучы, сціскаецца сэрца і валасы становяцца дыбарам. Як гэта вытрымаць і не сарвацца ў рэспец?

— У аўтара заўжды ёсць час быць аднаму і вывучыць матэрыялы, час даць волю эмоцыям, асэнсоўваючы тое, што адбывалася. Гэта вельмі важна, бо, сапраўды, працуючы з архіўнымі дакументамі, сустракаючыся з роднымі загінулымі, мы даведваемся пра тых акалічнасці,

29 чэрвеня 2018 года. Ва ўрочышчы Благуюшчына на тэрыторыі былога лагера смерці Трасцянец прайшоў митынг-рэвіем з удзелам прэзідэнтаў трох краін — Беларусі, Германіі і Аўстрыі.

якія не трапяць у падручнікі па гісторыі. Перажываючы ўсё гэта, мы выпрацоўваем пэўную персанальную і калектыўную адказнасць, бо працуем жа не паасобку, а ў камандзе, — адказнасць за тое, што пачуваем, зведанае трэба перадаць. Працуючы над Трасцяніцом, мы ўсёй творчай групай вызыджалі на месца і літаральна па кроках вымяралі: вось тут стаялі вагоны — адзін, другі, тут ішлі людзі — каб помнік атрымаўся прайздэўны. Мы нячаста гаворым пра гэта публічна, але насамрэч нашы пачуцці — самае дарагое, гэта датычыцца любой тэмы: і спаленых вёсак, і Халакосту,

і трагедыі дзяцей, і жаночых лёсаў падчас вайны, і жыцця на акупаваных тэрыторыях. Усё гэта не канструктар і не чарчэж, а вельмі глыбокія перажыванні многіх людзей, і таму на публіцы ты не маеш права паказаць толькі свае пачуцці. Ёсць яшчэ прафесійныя балючыя моманты — напрыклад, няма такога матэрыялу, які табе патрэбны, альбо ёсць, але вельмі дарагі, і даводзіцца шукаць кампрамісы... Мне здаецца, помнікі — рэч надзвычай патрэбная, але не імгненныя, пад уплывам моманту, а выпакутаваныя, перажытыя, зробленыя безумоўна з падтрымкай на дзяржаўным узроўні, але не фармальна, а асэнсавана.

— Летась планавалі паставіць памятны знак «Праведніку» каля мемарыяла «Яма» ў Мінску, нават рыхтаваліся абвясціць краўдфандынг для збору сродкаў. На якім этапе сёння гэты праект?

Напрыклад, у Вілейцы хочучы паставіць яшчэ адзін помнік, памятнае знакі на месцы розных падзей, якіх было багата. Некалькі тыдняў таму мы з ініцыятывай групай абмяркоўвалі праект стварэння памятнага месца, якое аб'яднала б асобныя помнікі на месцы масавага знішчэння жўдзюў Лагойска і Гайны. Цяпер у нас вельмі цікавая работа ў Дзяржынску. Апошнім часам шмат гавораць пра ўвекавачанне памяці ў Маскоўшчыне. Наогул цікава — грамадскасць, у тым ліку маладое пакаленне, гатовая да ўключэння ў сучасны гарадскі ландшафт старонак жывой гісторыі. Калі месцічан важная тэма ці іншыя тэмы, для шырокай аўдыторыі, магчыма, невядомыя, іх трэба чуць. Другі важны аспект — клопат, беражлівае захаванне памятных аб'ектаў, бо добраўпарадкаваць іх — не значыць раз на год пафарбаваць у белы колер. Да ўтрымання некаторых помнікаў, што з'яўляюцца гісторыка-культурнай каштоўнасцю,

памяць, няведанне, цыннізм і жаданне перапісаць гісторыю?

— Гэта насамрэч непакоіць і падтурхоўвае да разваг. Мне здаецца, каб абараніць сябе ад бяспампавання, варта вярнуцца да практыкі, якая была раней у школах, — не факультатывыя абавазковыя экскурсіі па мемарыяльных комплексах, якія даюць не толькі больш глыбокія веды па гісторыі, але і зусім іншае стаўленне да мінулага. Адна рэч наведваць помнікі ў святы, раздва на год, і другая — калі яны становяцца неад'ёмнай часткай жыцця, штодзённай натуральнай адукацыяй, якую, на мой погляд, павінны мець права атрымаваць усе грамадзяне Рэспублікі Беларусі. Тым больш што многія з гэтых помнікаў — гісторыка-культурныя каштоўнасці, сапраўдныя шэдэўры архітэктуры. Таму вандалізм і непавага да іх на павінны быць спыненыя з пункту гледжання закону.

— Напэўна, не памылкова мяркуючы, што ўвекавачанне памяці для вас — не толькі прафесія і нават не толькі бацькава спадчына, а справа жыцця?

— Гэта і глыбока асабістая, сямейная гісторыя, і адчуванне каласальнай падтрымкі ад людзей, якіх тэлефануюць і просяць дапамагчы ў стварэнні помнікаў... Што лічу галоўным? Усё, што ўжо зроблена. Але ў мяне такое адчуванне, што наперадзе яшчэ шмат цікавага, якое трэба зрабіць, намалюваць, сказаць і напісаць. Нават калі тое ці іншае месца не ўдаецца ўвекавачыць, гэта вельмі многа дае — новую інфармацыю, штуршок для далейшай работы, пачуццё судакранання, суперажывання. Так было ў Пагосце Салігорскага раёна. Шмат гадоў таму я пабывала там упершыню па запрашэнні мясцовай ураджэнкі і жўдзюў абшчыны. Жанчына праз усё жыццё пранесла гісторыю пра сваю аднакласніцу — знішчаную карнікамі жўдзюўскаму дзяўчынку — і ініцыявала стварэнне помніка. І гэта настолькі каштоўна — жывая памяць, якая застаецца нават тады, калі сыходзяць пакаленні, калі падзеі становяцца толькі фактамі і дакументамі. Вельмі важна нам у сучасным свеце не страціць суперажыванне, чалавечнасць.

Гутарыла
Вікторыя ЦЕЛЯШУК.
Фота БелТА.

На экране

Беларускае чорна-белае кіно: глядзім і абмяркоўваем

Адзін з найцікавейшых, але недаацэнных беларускіх фільмаў «Усходні калідор» Валяціна Вінаградава можна будзе паглядзець і абмеркаваць з кінакрытыкам адмысловым паказе ў Нацыянальным цэнтры сучасных мастацтваў. Падзея — яе мадэратарам выступіць Максім Карпіч — адбудзецца 17 ліпеня ў корпусе Цэнтра на Някрасава, 3.

Серыя паказаў работ рэжысёраў-шасцідзясятнікаў ладзіцца ў рамках міжнароднай выстаўкі «Алфавіт вайны», якая праходзіць цяпер у НЦСМ «па-іншаму» расказае гісторыю Другой сусветнай. Першай была прадэманстравана карціна «Цераз могілкі» Віктара Турава, уключаная ў спіс ста найлепшых фільмаў пра вайну, па версіі ЮНЕСКА. Беларускі кінематограф, у прыватнасці «Беларусь-фільм», хоць і сумна вядомы зацкіленасцю на тэме Вялікай Айчынай, тым не менш зрабіў у асэнсаванне вайны забаважны ўнёсак — некалькі здэдураў, што адлюстроўваюць тэму глыбей і шырэй за сучасныя работы.

Стужка «Усходні калідор» выйшла ў 1968 годзе, але незразуметага тагачаснымі рэдактарамі

На сцэне

«СІРОЖА», ПАСЛЯВАЕННЫЕ ЛОНДАН І КАМІЧНАЯ ОПЕРА

Пяць спектакляў, якія можна ўключыць у расклад наступнага тыдня

Эпідэміялагічная сітуацыя працягвае абмяжоўваць нашы рухі цэла, але быццам бы ўжо дазваляе выбіраць паміж анлайн- і афлайн-мерапрыемствамі. Найўнасць выбару, трэба сказаць, значна аблягчае самаізаляцыю: цяпер тэатральныя трансляцыі можна глядзець не толькі вымушана, але і праз свядомае рашэнне — такім чынам плюсы спектакляў на канале становяцца яшчэ больш відавочныя. Мы чарговы раз глянэлі на афішу і выбралі для аматараў сцэны некалькі варыянтаў трапіць у тэатр на наступным тыдні, як анлайн, так і афлайн. Гэтым разам мы працягваем даследаваць рэпертуар беларускіх калектываў, зноў уключаем трансляцыю з Лондана і ідзем у берлінскую «Камічную оперу».

«Радзіва «Прудок» у Купалаўскім

У свай час і кніга Андрэя Горвата, і пастаноўны па яе матывах аднайменны спектакль на Камернай сцэне Купалаўскага тэатра выклікалі пэўны, давайце скажам, выбух. Дзіўная, складзеная з фэйбачных пастой літаратура дэбютанта стала бестселерам і сабрала за сабой вялікія чэргі, а пастаноўка Рамана Паддалькі, таксама дэбютная, з касманэўтамі на вясковым ложку стала гасцёрным хітом. Быў яшчэ створаны камандай Купалаўскага кароткаметражны фільм «Ягор» (рэжысёрамі выступілі Раман Паддалька і Міхаіл Зуй, а сыгралі ў ім акцёры тэатра), уключаны ў праграму кінафестывалю «Лістапад». Паказ «Радзіва» адбудзецца ў панядзелак 13 ліпеня — і гэта тым больш дарэчы, бо на мінулым тыдні стала вядома, што кніга Андрэя Горвата атрымае паўнаўтартасную экранізацыю — яе рэалізаваным зоймецца «Першая кінавідавчыманія», а бюджэт на здымкі выдзелены дзяржавай. Адным словам, справу маем з

«Сірожа» ў РТБД

Мы пакуль распрадаваемся толькі некалькімі адкрытымі для гледачоў сцэнамі. Яны ўсё тых ж, затое якія: апроч Купалаўскага ў сталеці свае спектаклі дэманструе Рэспубліканскі тэатр беларускай драматургіі, і на наступным тыдні тут будзе паказана адно з пэўна, найлепшых яго творчых апазіцыянаў часу. Пастаўка Аляксандра Гарцуева «Сірожа», якая, між іншым, ідзе тры з паловай годзіны, пачынаецца ў 1980-х, дзе Альміпійска гульні, смерць Высоцкага, пахаванне Машэрава, «інтэрнацыянальны абавязак» у Афганістане і іншае. А працягваецца праз трыццаць гадаў, калі галоўныя героі — у пачатку звычайныя студэнты, што жывуць у адным інтэрнатным пакоі, — могуць паказаць, хто з іх па жыцці перамог, а хто прайграў. Пераможцам акажацца вельмі спецыфічны персанаж Сірожа, але пытанне ў тым, ці будзе ён у такой якасці прыемным гледачу.

«Ціхі шоргат сыходзячых крокаў» у Брэсцкім акадэмічным тэатры драмы

Зробім лагічны пераход: у РТБД, пра які толькі што ішла гаворка, некалькі гадоў таму была паспяхова ўвасоблена п'еса Дамітрыя Багаслаўскага «Ціхі шоргат сыходзячых крокаў» — гісторыя на сутыкненні рэальнага і ірэальнага светаў, дзе галоўны герой пакутуе ад нявызначаных стасункаў з бацькам. Цяпер п'еса з'явілася таксама ў рэпертуары Брэсцкага акадэмічнага тэатра драмы — прэм'ера спектакля рэжысёра Дзмітрыя Фёдарова адбылася 8 ліпеня, а наступны раз пастаноўка будзе паказана 19-га. Трэба нагадаць, што Дамітры Багаслаўскі — адзін з самых значных сучасных беларускіх драматургаў (выступае таксама ў якасці рэжысёра), а яго п'еса «Ціхі шоргат сыходзячых кро-

«Глыбокае сінёе мора» ў Нацыянальным тэатры ў Лондане

каў» аказалася ў ліку пераможцаў Фестывалю маладой драматургіі «Любімаўка-2012» і была адзначана на тэатральным фестывалі «Залатая маска». «Глыбокае сінёе мора» ў Нацыянальным тэатры ў Лондане — гісторыя адной жанчыны з Лондана 1950-х, калі ў грамадстве ўсё яшчэ моцна адчуваўся наступствы Другой сусветнай вайны. Галоўная героіня, рэспектабельная жанчына Хестэр Кольер, заўважам за вядомым суддзёй, але ў пэўны момант кідае сваё наладжанае жыццё дзеля выбага ваеннага пілота, які, у сваю чаргу, кідае яе. Выкінутая са свайго ранейшага кола жанчына аказваецца адна і сам-насам са сваімі страцямі. П'еса была напісана ў 1952 годзе і сваю гісторыю з тых часоў вынісвае актрысамі, што ігралі Хестэр Кольер. У пастаноўцы Нацыянальнага тэатра галоўную ролю выконвае Хэлен МакКроры. Запіс, як звычайна, суправаджаецца англійскімі субцітрамі.

«Яўген Анегін» у «Комішэ опер» у Берліне

Хто такі дэндзі Яўген Анегін і што за кампазітар Пётр Чайкоўскі, расказаць, думаю, не трэба. Але варта сказаць пару слоў пра тэатр з канца Берліна «Комішэ опер», альбо «Камічная опера»: ад самага свайго стварэння ў 1947 годзе ён пачаў пазнавацца ад тэатральных шаблонаў і традыцый. Яго стваральнік і рэжысёр Вальтэр Фельдэнштайн вырашыў рабіць новую оперу, ставіць перайначаныя класічныя творы, прыўносіць у акадэмічнае мастацтва сучасныя павыі і ідэі. Да сённяшняга дня «Комішэ опер» трымаецца сваіх прырынтаў і з імі лічыцца адным з найвядомейшых оперных тэатраў Германіі, а то і свету. Паэзій тут запрацавала і балетная труппа. Пастаўка оперы «Яўген Анегін» даступная на сайце тэатра да канца ліпеня — для праглядў ў запісе можна настроіць англійскія субцітры.

Вольга МІЦКЕВІЧ.